

Raija Julkunen

Marxin, kapitalismin ja sosiaalidemokratian puolesta

Tommi Uschanov, *Mikä vasemmistoa vaivaa?* Teos, Helsinki 2008. 222 s.

Vasemmisto on nyt pieni muoti (Suomessakin). En tarkoita vasemmistolaisuutta vaan vasemmiston alamäen ja huonon imagon analyysia. Uschanov ei tyydy niihin tavallisiin selityksiin, joissa vasemmiston alamäki selitetään luonnolliseksi keskiluokkaistumisen ja elintason nousun seuraukseksi. Miten on mahdollista, että suomalaiset kertovat asennemittauksesta toiseen kannattavansa enimmäkseen niitä asioita, joista vasemmisto ilmoittaa haluavansa ajaa, mutta vasemmistopuolueiden kannatus on samaan aikaan pahimmassa aallonpohjassa lähes 50 vuoteen? Vastaus siihen, miksi vasemmisto ei onnistu kääntämään tätä potentiaalia kannatukseksi, on rakennettu yhdeksän teesin varaan.

Tommi Uschanov luonnehtii itseään filosofiksi, joka on alkanut kääntyä poliittiseen historiaan. Hänellä ei ole sosiologille tavanomaista tarvetta käyttää uusimpia lähteitä, vaan hän arvostaa hyvää argumenttia, vaikka se olisi esitetty kymmenen tai sata vuotta sitten. Uschanov ammentaa brittiläisestä ajattelusta ja löytää siitä sopivan intellektuaalisen tyylin ja maaperän, jota hän höystää pamfletistisilla kärjistyksillä. Ensimmäisellä lukemisella minun on helppo viehättyä ja riemastua kirjoittajan ajatuksista, vaikka tietysti sitten alkaa mielessään myös debatoida niiden kanssa.

Kysymysten kehukset

Mahdollisuus olla edes äänestyskoppissa samassa joukossa vasemmiston kanssa askarruttaa Uschanovia. ”Miksi vasemmisto, yksilön ulkoisista pakoista vapautumisen ja inhimillisen kukoistuksen puolesta puhuva

aatesuunta, tuntuu itse koostuvan aivan liiaksi ihmistä, joiden kanssa ei mielellään edes olisi tekemisissä?” Samastumisen merkityksestä kertoo Uschanovin keskustelu hänen EU-kantansa muodostumisesta. Se vastaa täydelleen omaa kokemustani. Olin lukenut skandinaavista feminismiä, ja siinä EU nähtiin paljolti naisten ja pohjoismaisen hyvinvointivaltion uhkana. KYLLÄ-äänien antaminen ei ollut itselleni selvää. Mutta EI-puolelle kokoontui sellainen joukko – en viitsi sanoa mitä – että minun oli mahdoton olla siinä mukana.

Kirjoittajan ensimmäinen teesi väittää, että vasemmistolta puuttuu poliittinen pelisilmä. Ajatus siitä, että vasemmistolaiseksi ei synnytä, vaan tullaan, riemastuttaa (vrt. de Beauvoirin ikivihreä väite naisesta). Mutta vasemmistolaiset, etenkin vaihtoehtoaktivistit, tuntuvat ajattelevan, että he ovat tietoisempi ihmislaji, jonka ei tarvitse vaivautua väittelemään ”vähemmän tietoisien” kanssa. Uschanov kaipaa sekä silmää poliittisille peleille että sotkuisia identiteettejä, joilla käydään kliseisten vasemmistoidentiteettien kimppuun. Minua jää mietityttämään väite, että ihmisillä on synnynnäisiä esteitä vasemmistolaisuuden omaksumiselle (18–19). Miksi? Evoluutioko senkin on saanut aikaan?

Uschanov vetoaa empiirisiin tosiasioihin tai pikemmin tosiasioihin vetoamisen puolesta. Yksi hänen teeseistään on, että vasemmisto ei luota tosiasioiden voimaan, ja että ”vasemmisto kärsii empiirisen, tosiasiapohjaisen asiantuntijuuden puutteesta”. Aika merkillistä, kun ajattelee miten vasemmalle kallellaan yhteiskuntatieteiden harjoittajat ja opiskelijat ovat vuosikymmeniä olleet ja miten monet heistä ovat tekemisissä tutkimusten ja selvitysten kanssa. Minne

mustaan aukkoon se kaikki katoaa? Vai onko kysymys siitä, että tuskin kukaan meistä pärjää argumentoinnin terävyydessä ja mediaviitteleilyssä Osmo Soininvaaralle.

Kirjoittaja siis perää tosiasioihin nojaamista, ja hän arvostaa erityisesti kylmien numeroiden voimaa, siis kvantifioitavaa, taloudellista ja ekonomistien tietoa siinä määrin, että tuntuu unohtavan vanhan väitteen, ”valhe, emävalhe, tilasto”. Kvantitatiivinenkaan tieto ei ole viatonta, ja yllättävän usein se riitelee ihmisten muun kokemuksen kanssa. Ajatellaan esimerkiksi, että työstä on tullut epävarmempaa, mutta tilastollisista aineistoista se saa vain heikkoa tai ristiriitaista tukea. Mielipidetutkimusten näyttöarvoon kannattaa myös suhtautua varauksin. Surveyt ovat kovin herkkiä kysymysten kehystykselle ja kontekstille, ja tuntuu kuin mielipidetutkimukset kertoisivat jostain omasta todellisuudesta, jolla ei ole paljon ennustearvoa käytäytymisen suhteen.

Kun Uschanov painottaa ekonomistien tietoa ja talouden tosiasioita, niin tekee mieli huomauttaa, että tosiasioihin kuuluvat myös sosiaalidemokraattisen talouspolitiikan rajat nykyisessä tai äskettäisessä maailmassa. Yksi opettavainen kirja sosiaalidemokraattisen (talous)politiikan mahdollisuudesta ja mahdottomuudesta vuoden 1973 käänteen jälkeen on Andrew Glynin toimittama *Social Democracy in Neoliberal Times. The Left and Economic Policy since 1980* (OUP 2001). Juuri tänään ja tätä kirjoitettaessa, kun Tapio Berg-holmin (*HS* 23.9.2008) sanoin ”republikaaninen sosialismi” etenee Yhdysvalloissa, voi tietenkin kysyä, olemme sellaisessa saranakohdassa, jossa sosiaalidemokraattinen (talous) politiikka on taas mahdollisempaa.

Faktoille töitä

Uschanov nostaa pöydälle myös vasemmistolle kiusalliset asiat, eikä hän arastele repiä palasiksi Kuuban, Che Guevaran, Hugo Chavezin ja Frankfurttin koulukunnan kaltaisia ikoneita. Neuvostoliitossa ja DDR:ssä ei ole enää paljon repimistä, mutta reaalisosialistinen koe on se kirjan viitekohta, jonka rinnalla kapitalismi näyttää vauraalta ja humaanilta. Toinen teesi väittää vasemmiston liittoutuvan kaikenlaisten epäilyttävien voimien kanssa, kunhan ne vain vastustavat kaiken pahan alkua eli George W. Bushia. Eikä vasemmistolla ole mitään sanottavaa siihen, että kommunismi (lue: Kiinan, jopa Pohjois-Korean markkinat ja työvoima) kelpaa kapitalisteille.

Kolmas teesi väittää, että vasemmisto ei ymmärrä estetiikan, kauneuden ja eroottisen merkitystä. Sen ruma formaatti ei tee sisältöä houkuttelevaksi, ja vasemmistolle esteettinen on turhuutta, jos se ei palvele muita, itsensä ulkopuolisia tavoitteita. Tämäkin teesi kuulostaa ensin uskottavalta, mutta mieleen tulevat myös työväenliikkeen arkinen esteetiikka ja ei-vasemmistolaisien puolueiden mauttomat julisteet. Ja miten niin on päässyt käymään, että vasemmisto mieltyy epäeroottiseksi? 1960-luvulla harva asia oli niin vasemmistolaisista kuin seksuaalinen ja eroottinen vapautuminen. Miksi Neuvostoliitto, DDR ja Kiina ovat onnistuneet pilaamaan tämänkin.

Ehkä vielä kohtalokkaampi on neljäs synty: vasemmisto ei anna luotettavaa kuvaa itsestään. Elämä kapitalismissa on enemmistölle mukavaa, ja vasemmisto on kyvytön hälventämään historiallisen kokemuksen aiheuttamaa epäluuloa. Ehkä meissä vasemmistolaisissa on pieni Stalin vaanimassa. Tuomas Nevanlinna on Uschanovin kirjaa koskevassa HS-kolumnissaan (27.08.8) luottavaisempi: ”Kun politiikan kentille astuu Gorbatšovin jälkeen syntynyt sukupolvi, jolle Neuvostoliitto on yhtä elävä käsite kuin Pyhä Saksalais-Roomalainen Keisarikunta, vasemmiston aloitteita ei käy enää reaalisosialismivihjauksin kuittaaminen.” Se aika, jolloin Venäjän, neuvostososialismin,

kansalais- ja talvisodan yhdessä muodostama möykky sulaa suomalaisten mielistä, tuntuu vain tulevan kovin hitaasti. En tiedä, millainen vähemmistö nettipalstoilla keskustelee, mutta vahva vihamielisyys vasemmistolaisuutta, jopa sosiaalidemokratiaa kohtaan ja sen perustelu aivan käsittämättömillä uskomuksilla, ei ole harvinaista. Siinä on kyllä tosiasioilla tekemistä.

Edelleen Uschanov syyttää siitä, ettei vasemmisto anna ihmisten elää ”rauhassa” omaa henkilökohtaista hyvää elämää vaan pyrkii kaavamaisesti sen. Toisaalta vasemmisto ei ole riittävän kiinnostunut henkilökohtaisesta elämästä, siitä, miten ihmiset ”konstruoivat maailmaa” kaikilla niillä tulonsiirroilla, palveluilla ja työpaikoilla, joita vasemmistopolitiikka pyrkii turvaamaan. Tämä kuulostaa samalta kuin britti-vasemmiston itsekritiikki 20 vuoden takaa. Kun vasemmisto oli ollut kyvytön tematisoimaan uudet subjektiiviteetit, se oli jättänyt pelikentän Thatcherille. Samassa yhteydessä kirjoittaja käy kiinnostavan keskustelun kulutuksesta, siitä, miten ”kulutustavarat voivat toimia siltoina sijoiltaan menneeseen merkitykseen”. Monet tosiasiat – köyhyyden ja puutteen ankeus, kulutuksessa käytetty valta ja mahdollisuus kirjoittaa asioita tavarain pintaan – puhuvat kulutuksen merkityksestä vasemmistolle. Marxin *Pääoman* keskeinen teesi kun on tavarafetisismi, se, miten tavarat kätkivät ihmisten väliset yhteiskunnalliset suhteet (kuka tuottanut, missä, millaisissa työoloissa, miten ne on jaettu ja jaeltu). Ajatus siitä, miten tätä kaikkea voitaisiin kirjoittaa tavararaan, on viehättävä.

Kaikki suomalaisen vasemmiston lahkot ja lohkot saavat kirjassa osansa, mutta kritiikin kohteena ovat enemmän nuoret aktivistit ja KTP kuin eduskuntapuolueet ja niiden päiväjärjestys. Uschanov, joka on lapsiani nuorempi, ei pönkitä omaan takaraivooni iskostettua ajatusta, että nuoret näkevät paremmin, minä olen luutunut ja väistyyvä. Mutta kirjan jakso ”Nuorisosta” on kyllä sellainen, jota en ole älynnyt ajatella. Kysymys on verkosta, tekijänoikeuslaista, joka

teki kopiosuojausten kiertämisestä rangaistavaa sekä perusoikeuksien vastaisesta, lapsipornon vastustamisella perustellusta netin ennakkosensuurista. Uschanovin mielestä näissä tapahtumissa yhteiskunnan legitimitetti nuorten silmissä kyseenalaistui vakavasti.

Marx vapautumisesta

Tuomas Nevanlinna näkee Uschanovin annin SDP:lle siinä, että tämä pyrkii tekemään demariudesta intellektuaalisesti salonkikelpoista. Nevanlinnan mukaan muutama muukin on sitä onnistumatta yrittänyt. Saman voisi todeta Marxista. Uschanov kaivaa esille inhimillisen vapautumisen Marxin ja sovitaa Marxin 2000-luvun subjekti-, yksilö-, kulutus- ja itsetoteutuskeskeisen maailman ideologiksi. Hän lukee Marxia niin, että ihmisen vapautuminen oli tämän loogisesti ensisijainen sitoumus. Teoriat pääomasta, valtiosta, työväenluokasta vallankumouksen subjektina ja kommunismin visio olivat alisteisia inhimillisen vapautumisen näköalalle. Tämä edellyttää nuoren Marx rehabilitointia, kun minun sukupolveni ”oppi”, että nuoren Marxin antropologis-humanistiseen vieraantumisteoriaan vetoaminen on epäakateemista ja että ”keski-Marxin” historiallinen materialismi vain latteaa sosiologiaa. ”Oikea” Marx alkaa vasta *Pääomasta* ja sen esitöistä kuten *Grundrissesta*. Pääoman logiikan rekonstruktioita ja sen kategorioiden (tavara-arvo-pääoma) johtamista toisistaan alettiin kutsua pääomalogiikaksi.

Uschanov vetoaakin pääomalogiikkaan ja käyttää lähteenä tanskalaisesta Hans-Jørgen Schanzia, joka kiistämättä on/oli keskeisiä pääomalogikoita. Uschanov ei kuitenkaan keskustelee siitä, mitä pääomalogiikka oikein on/oli. Hän saa sen näyttämään reaalisosialismin kritiikiltä. En yritä kiistää, ettei traditiossa olisi pohdittu kapitalismin kaksoisluonnetta eli sivilisatorisen ja repressiivisten tendenssien samanaikaisuutta. Silti minun on vähän vaikea tunnistaa Uschanovin pääomalogiikasta 1970-luvulla ”reaalisesti olemassa

Voiko Marxin mainetta puhdistaa niin vakuuttavasti, että ennakkoluulot karisevat vasemmistovastaisista?”

ollutta” pääomalogiikkaa. Alkupe-
räinen rekonstruktionistinen yhteisö
hajosi vuosikymmenen kuluessa lu-
kuisiin fraktioihin ja suuntiin. Pää-
omalogiikka oli silmissäni ennen
muuta ”johtamista”, siis esimerkiksi
valtion, sosiaalipolitiikan, koulu-
tuksen, työprosessin kontrollin, jopa
sosialisaatio- ja subjektiviteettimuo-
tojen johtamista *Pääoman* kategori-
oista tai pääoman kasautumisen im-
peratiiveista empiirisistä tosiasioista
paljonkaan piittaamatta.

Itsekin tein 1970-luvulla nuo
Uschanovin retket Marxin työ-,
vapaa-aika ja vapausvisioihin. Näihin
retkiin nojaava vapaa-aikaa koskeva
laaja käsikirjoitus jäi julkaisematta.
Samalla se ajan sosiologiaa koskeva
väitöskirja, jonka osaksi kirjoitus oli
tarkoitettu, jäi viemättä loppuun. En
ole surrut tämän yritelmän hautautu-
mista. Silti nyt tuntuu nostalgiselta,
kun tutut Marxin sitaatit työnjaon
ylittämisestä, inhimillisestä kehi-
tyksestä, vapaudesta ja välttämättö-
myydestä, vapaa-ajasta, joka tekee
haltijastaan toisen subjektin ja niin
edelleen, tulevat uudelleen vastaan.
Kaivoin esille käsikirjoituksen vuo-
delta 1976 ja pakotin itseni koh-
taamaan (nyt jo edesmenneen)
professorini sen reunoihin kirjoit-
tamat kommentit tyyliä ”höh höh”.
Huomaan ja muistankin, että tärkeää
minulle oli tuolloin ollut löytää in-
himillisiä vapausvisiota ja vapaa-ajan
merkitystä koskevia kohtia myös
vanhalta tai kypsältä Marxilta (kun
nuori oli ”kielletty”).

Olihan niitä löytynyt, mutta
löytyneet myös tuotannon kollektiiv-
ista haltuunottoa koskevia visioita.
Tehdessään Marxista kelvollista itse-
toteutuksen teoreetikkoa Uschanov
on lakaissut kollektiivisuuden maton
alle. Sen sijaan Uschanov tuo kiin-
nostavasti esille sellaisen, mitä voisi
kutsua Marxin historialliseksi real-
ismiksi. Marx varoitti toistuvasti
yrityksestä pakottaa todellisuus vas-
taamaan poliittisia ihanteita, joilla ei
ole perustaa historiaa hallitsevissa to-
dellisissa voimissa. Historiallisena
realistina Marx – sen ohella, että hän
kehotti ”työmiehiä lyömään päänsä
yhteen” työajan lyhentämiseksi – si-
joitti vapausvisiot aikaan ja paikkaan
nimeltä ”kommunismi”, siis pitkälle
kehittyneiden tuotantovoimien ja
yksilöiden olosuhteisiin. Sitähän
vallankumouksen jälkeinen Neuvos-
toliitto ei ollut. Niinpä sosialistisen
työetiikan pilkkaaminen Marxin
avulla, Uschanovin tapaan, ontuu.

Selvää järkeä

Mikä vasemmistoa vaivaa? legitimoit
hyvinvointivaltio-vasemmistolai-
suutta. Kirja ei pilkkaa tulo- ja me-
noarviokehityksen ansaan joutunutta
hyvinvointipolitiikkaa, eikä käy
ay-liikkeen kimppuun. Päinvastoin
kirjassa vedotaan tosiasiaan eli kan-
sainväliseen vertailuun, joka osoittaa
ay-liikkeen merkityksen hyvinvointi-
rakenteiden säilymiselle. Hyvinvoin-
tivaltion tietystä takapakista huoli-
matta ihmisten elämän käsittämä-

töntä kohenemista tai pohjoismaisten
yhteiskuntien erityisiä saavutuksia,
taloudellisen kasvun, demokratian ja
tasa-arvon hyvää kehää, ei käykään
kiistäminen.

Jälkimodernina aikana (vai joko
se on ohi?) kirja on intellektuaali-
sesti epämuodikas: se on selväjär-
kinen, edistysoptimistinen ja tuo
esille kapitalismin sivilisoivan roolin.
Se tunnustaa Marxin, kapitalismin,
sosiaalidemokratian ja Ruotsin saa-
vutukset, puhdistaa niiden mainetta
ja tekee niistä intellektuaalisesti kel-
vollisia. Eniten ehkä kysyy, kaipaako
Marx maineen puhdistusta ja voiko
sitä tehdä niin vakuuttavasti, että en-
nakkoluuloisuus karisee yhdenkään
antivasemmistolaisen mielestä.

Minulle Marx on tänään ajan-
kohtainen kuitenkin toisella tavalla
kuin noiden vapausvisioiden esit-
täjänä. Siihenkin Uschanov viittaa
mutta hyvin ohimennen, kun hän
sanoo tämän päivän kapitalismin
muistuttavan yhä täydellisemmin
Pääoman sisältämää diagnoosia. 130
vuotta ennen ”investointipankkeja,
riskirahastoja (*hedge funds*) ja *sub-
prime* -lainoja” (Bergholm) Marx
pystyi näkemään finanssipääoman
nousun ja sen aiheuttaman uuden
kriisipotentiaal. Itse odotan, että
nuori sukupolvi tarttuisi *Pääoman*
kasautumis- ja kriisiteoriaan, jos ei
muuten, niin sen älyllisen haasteen
vuoksi.